

СКЛАДОВІ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Стаття присвячена з'ясуванню основних складових термінологічного інструментарію, необхідного для дослідження концептосфери політичної науки. Наводяться аргументи на користь міждисциплінарного політико-лінгвістичного підходу, який, своєю чергою, зумовлюватиме запозичення термінів з лінгвістики, за допомогою яких можна аналізувати концепти політичної науки різного рівня. Зокрема йдеться про терміни, що використовуються в різних галузях лінгвістики для дослідження концептів, особливо в інтердисциплінарному лінгво-когнітивному напрямі. Дослідження політичних мов, в яких функціонують та реалізуються концепти, потребуватиме залучення етимологічної термінології для відстеження генезису слів і становлення слововжитку концептів, а також використання інструментарію з досліджень гібридних і змішаних мов задля кращого розуміння процесів запозичення концептів і термінів з різних мов. Краще розуміння політичних ідіом та прикладних дискусій на поточні суспільно-політичні теми потребуватиме кращого розуміння квазітермінів і терміноїдів, що потребуватиме використання відповідного аналітичного інструментарію, розробленого в межах термінознавства.

Ключові слова: *концептосфера політичної науки, міждисциплінарні політико-лінгвістичні дослідження, політичні теорії, методологія політичних досліджень, дискурс-аналіз.*

Yakovlyev Maksym. Components of the terminological toolkit for the studies of the concepts' sphere of political science

The main goal of this article is to figure out what components should be part of the terminological toolkit that will be applied in further research to study the concepts' sphere of political science, based on an interdisciplinary politico-linguistic approach, justification for which is provided in this article. This approach, in turn, will justify the introduction of terms from linguistics because

© ЯКОВЛЄВ Максим Володимирович – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, керівник НОЦ «Школа політичної аналітики» Національного університету «Києво-Могилянська академія»; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7774-3513>; e-mail: yakovlevmv@ukma.edu.ua

they will enable a deeper analysis of political science concepts of different levels. In this case, we can use linguistic terms that are applied to study the etymological level of different concepts (in order to trace their origins and development within different languages, as well as the practice of how political vocabulary is used), to analyze the complicated processes and the results of hybridization of languages and the study of mixed languages, which will enable a much better understanding of how words and concepts from different languages are borrowed. A better understanding of day-to-day political discourse can be achieved by taking into account the use of quasi-terms and terminoids, which, in turn, will require the use of respective terminological tools from the realm of linguistics that deals with the study of different forms of terminology.

Key words: *political science concepts, concepts' sphere of political science, interdisciplinary linguistic-political studies, political theory, political science research methodology, discourse analysis.*

Актуальність розробки термінологічного інструментарію дослідження концептосфери політичної науки обумовлена низкою факторів, ключовим серед яких є методологічна надійність і валідність досліджень, оскільки без належних інструментів аналітичної роботи, які відповідають особливостям досліджуваного емпіричного матеріалу, неможливо забезпечити наукову надійність і валідність одержаних результатів [1, с. 17-38]. Також важливим фактором, що обумовлює актуальність теми цієї статті, є дедалі більш відчутна потреба у міждисциплінарних дослідженнях, які би поєднували напрацювання політичної науки та лінгвістики [2]. Українські політичні мови активно розвиваються, намагаються позбутися свого (пост)радянського спадку (як на рівні дискурсу, так і на рівні окремих понять і категорій, що відчутно, приміром, у царині публічного адміністрування [3], перейменування установ на «центри надання послуг», а державної політики – на публічну політику), активно запозичують не лише термінологію, але й цілі дискурси з-закордону (приміром, з сучасного лібертаріанства, нових лівих і протестних рухів у США, з яких до нас потрапила, приміром, cancel culture). З огляду на це, мета статті: з'ясувати основні джерела складових термінологічного інструментарію, необхідного для дослідження концептосфери політичної науки України. Досягнення цієї мети потребуватиме розв'язання таких завдань: 1) пояснити потребу в термінологічному інструментарії для дослідження концептосфери політичної науки; 2) обґрунтува-

ти застосування міждисциплінарного політико-лінгвістичного підходу; 3) виокремити та проілюструвати сфери потенційних термінологічних запозичень.

Якщо говорити про міждисциплінарні політико-лінгвістичні дослідження, то найбільш розвиненими є сфери політичної лінгвістики [4] та дискурс-аналізу [5], які напряму займаються проблематикою, що стосується концептосфери і коцептополів політичної науки. Утім якщо в межах цих дисциплін вже розроблений свій категоріально-понятійний апарат, то предметно дослідження концептосфери політичної науки потребують свого термінологічного інструментарію. Першим кроком у цьому напрямі є доведення потреби у такому комплексному аналітичному інструменті, що ми й зробимо на прикладі міждисциплінарних історично-семіотичних досліджень. Французький історик-медієвіст М. Пастуро у своїй книзі «Символічна історія європейського середньовіччя» [6] вже у вступі нарікає на те, наскільки складно опрацьовувати досліджувану ним тему – середньовічну символіку – за допомогою доступних йому сучасних європейських мов, які не спроможні з точністю передати все різноманіття і всі нюанси значень тією мірою, якою це робили латина [5, с. 7-8]. Звісно, практично всі чули, що саме латина була мовою науки та культури Європи у часи Середньовіччя, але мало хто насправді задумався над тим, що це означало на практиці, окрім самого очевидного – текстів законів і хронік, написаних латиною. Люди, які писали цією мовою, користалися і її можливостями, яких були позбавлені їхні рідні мови. М. Пастуро пише: «Саме з лексикою пов'язані перші труднощі, які постають перед істориком при дослідженні середньовічного символу. Сучасні європейські мови – в тому числі й німецька, найпродуктивніше в плані словотвору, – не мають термінологічного інструментарію, спроможного з точністю передати все різноманіття і всі тонкощі середньовічної латинської лексики, що визначає чи актуалізує символ» [6, с. 7] Середньовічна латинська лексика дозволяла обговорювати різні суспільно-політичні феномени, як і пояснювати значення тих чи інших символів у різних контекстах, що відображали дух тієї епохи. М. Пастуро багато років займався дослідженням символів європейського Середньовіччя в різних його нюансах, багато з яких напряму стосуються і політичної науки, як, приміром, геральдика [6]. Для дослідження символів та образів влади

навіть розроблена окрема дисципліна – потестарна імагологія [7]. Для людини, незнайомої з латинської термінологією, це словосполучення може видаватися дивним, якщо навіть не кумедним. Утім у ньому криється одне з можливих латинських позначень явища влади в розумінні сили – *potestas* (як відомо, щонайменше два інших можливих терміни на позначення цього ж явища та його нюансів це *auctoritas* і *imperium*) та, у другому компоненті, позначення образу, від якого, через посередництво англійської, українська запозичила термін «імідж», відтак потестарна імагологія – це й «імідж» влади, і втілення, трансляція її за допомогою різних символічних засобів. З іншого боку, як слушно зауважує М. Пастуро, для того, щоб можна було досліджувати якесь явище, потрібно мати відповідний термінологічний інструментарій.

Для прикладу, можемо собі лише уявити, як виглядали би розвідки з теорій політики, якби А. Д. де Трасі не ввів в обіг термін «ідеологія». Звісно, можна зауважити, що в принципі існують два підходи до дослідження самого процесу номінації – семіотичний та ономазіологічний – та аргументувати, що саме явище політичної ідеології, мабуть, існувало в тій чи іншій і до А. Д. де Трасі, а він лише запропонував термін на його позначення, втім це не применшує масштабів потенційних труднощів, у тому випадку, якби ми не мали терміну на позначення феномену політичної ідеології. Звісно, з часів публікації праці, в якій з'явився термін «ідеологія», підходи до розуміння ролі позначуваного явища суттєво видозмінювалися, у першу чергу завдяки працям представників різних течій марксизму. Так само змінювалися і підходи до його дослідження: один з найвідоміших дослідників політичних ідеологій сучасності М. Фріден виділив два підходи до дослідження ідеологій – історичний і функціональний – та доповнив його власним, третім – морфологічним [8]. З назв перших двох підходів очевидно, що йдеться або про дослідження історичних передумов появи ідеологій і відповідного історичного контексту ідеологій, або, якщо користуватися сучасним молодіжним сленгом, взятим з прикладного програмування, з «функціоналу» різних ідеологій (при цьому прошу зважати на це, що таке представлення класифікації підходів до дослідження ідеологій за М. Фріденом є грубим спрощенням, наведеним виключно з метою аргументації на користь розробки окремого термінологічного інструментарію для потреб вивчення

концептосфери політичної науки). Для пояснення свого підходу – морфологічного, М. Фріден мав розробити і спеціальну термінологію, зокрема впровадити ключовий термін – ядро ідеології. Відповідно, якщо говорити про термінологію дослідження політичної концептосфери, то ключовим виступає потреба у формуванні визначення ключового терміну «концепт», бо саме з множини концептів ця «сфера» і складається. Тут ми опиняємося у вигідному становищі, оскільки лінгвістика розробила багато підходів до дослідження концептів, які класифікують за різними рівнями (приміром, метактонні, алохтонні концепти), можна скористатися і з міждисциплінарних напрацювань, зокрема лінгво-когнітивних підходів до дослідження концептів тощо.

Визначивши концепт як ключовий термін, маємо визнати, що без предметного розгляду емпіричного матеріалу, який буде досліджуватися, практичного неможливого говорити про розробку будь-якого інструментарію, термінологічного й поготів. На цьому етапі варто визначити, яким «глобально» буде підхід до дослідження концептосфери політичної науки. Дозволю запропонувати міждисциплінарний *політико-лінгвістичний підхід* і навести кілька аргументів на його користь. Перший аргумент можна назвати суто прагматичним, оскільки він стосується можливості скористатися напрацюваннями дуже потужної та продуктивної дисципліни – політичної лінгвістики. Другий аргумент – дискурс-аналіз, без якого важко уявити (пост)сучасні дослідження суспільно-політичного дискурсу в цілому, наукового – зокрема. Нарешті, третій аргумент випливає з того, що дослідження метактонних для політичної науки концептів (таких, приміром, як *ВЛАДА* чи *ПОЛІТИКА*) у тому випадку, якщо йдеться про становлення і розвиток політичної науки конкретної країни, неможливо навіть уявити проведення ґрунтовного наукового аналізу без дослідження мови чи мов цієї країни, способів запозичення термінів з інших мов, етимології понять і термінів тощо. Класичний приклад для багатьох мов – це труднощі у передачі нюансів значень понять *policy* та *politics* англійської мови.

Таким чином, якщо обрати політико-лінгвістичний підхід до дослідження концептосфери політичної науки, ми отримуємо можливість запозичувати лінгвістичні терміни до широкого кола політологічних задач. Приміром, у випадку, коли йдеться про

запозичення іноземних термінів та їхнє перетворення, адаптацію, зміну значення і т.д. в нагоді може стати напрям лінгвістичних досліджень, що займається *гібридизацією* мов та гібридними мовами, найвідоміша до Другої світової війни була дуже поширена в Україні – їдиш. Для ілюстративного прикладу можна взяти працю російського дослідника їдиша К. Шишигіна «Гібридизація мов: дієслівно-префіксальна система їдишу» [9], в якій автор зокрема пише і про характер взаємодії мови-основи та мови-донора запозичень, про етапи генезису гібридної системи мови тощо, які можуть бути застосовані і до політичної мови в Україні, яка інтегрує в собі (пост)радянську спадщину, приймає англословні та інші запозичення (приміром, *Realpolitik* з німецької) тощо. Праця К. Шишигіна також ілюструє, що для дослідження вжитку понять варто запозичити з лінгвістики і її термінологію, наприклад, для того, щоб аналізувати не лише *ситуацію*, в якій був вжитий чи реалізований то чи інший концепт, але й *контекст ситуації* та *ситуатему*, яка охоплює декілька ситуацій [9, с. 47-48]. При цьому також слід мати на увазі, що попри негативні асоціації, які викликають слова «гібридний» чи «гібридизації» (що обумовлено почасти і категоріально-понятійним апаратом політичної науки, в якій є «гібридні режими», «гібридні загрози» і «гібридні війни»), «в плані різноманіття синонімічних дієслівно-префіксальних засобів їдиш близький до слов'янських мов, а іноді й переважає їх, проте володіє однозначно більшою кількістю засобів вираження, ніж німецька мова [9, с. 167]. Це означає, що політичні мови, які активно запозичують різні компоненти з інших політичних ідіом можуть бути суттєво багатшими своїми можливостями передачі різних відтінків смислів, що може стосуватися й мови української політичної науки в тому числі.

Говорити про поточну політичну ситуацію в сучасній Україні неможливо без вживання слів, які в лінгвістиці називаються *квазітермінами* та *терміноїдами* [10]. У політичних ток-шоу на телебаченні, у численних дописах у соціальних мережах політичні аналітики, експерти і самі політики дозволяють собі вживати цілу низку слів на кшталт: «ватники», «порохоботи», «сепари», «велике кравівництво», «коронавірусна монархія», «офісно-президентська республіка», «менделізм» і багато інших. Вочевидь, використання таких понять у солідних наукових виданнях видається небажаним,

однак маємо констатувати, що деякі суспільно-політичні події, що відбувалися в Україні, породили терміноіди, що увійшли у вжиток і в інші мови, приміром «Майдан», яким регулярно лякають росіян пропагандистські російські ЗМІ, або «леніноппад», про який можна багато прочитати різних досліджень англійською мовою [11]. Цей термінологічний прошарок, який не є ключовим компонентом концептосфери політичної науки, однак без якого не обходяться «побутові» дискусії на суспільно-політичні теми, також заслуговує на те, що бути дослідженим на належному науковому рівні.

Дослідження концептосфери політичної науки потребує відповідного термінологічного інструментарію, який би відповідав, з одного боку, специфіці досліджуваного емпіричного матеріалу (зокрема політичного дискурсу), а також дозволив би гарантувати надійність і валідність (у першу чергу – семантичну) результатів наукових розвідок. Розробка термінологічного інструментарію залежить і від методологічного підходу до концептосфери політичної науки, яким може бути міждисциплінарний політико-лінгвістичний підхід, що уможливить застосування напрацьованих лінгвістичної науки у різних царинах (приміром, етимології), скористатися з доробку дискурс-аналізу, який так чи інакше займається актуальними суспільно-політичними питаннями тощо. З оперттям на цей підхід складовими термінологічного інструментарію дослідження концептосфери політичної науки будуть: понятійно-категоріальний апарат лінгвістики, зокрема ті її галузі, що займаються дослідження процесів і результатів мовної гібридизації (з огляду на запозичення українською політичною мовою слів і термінів з інших мов), термінознавство, особливо ті його розділи, в яких досліджуються квазітерміни і терміноіди. Перспективними для подальших досліджень є розгляд можливостей застосування напрацьованих дискурс-аналізу для потреб глибокого вивчення концептосфери політичної науки в Україні.

1. Blatter J., Janning F., Wagemann C. *Qualitative Politikanalyse. Eine Einführung in Forschungsansätze und Methoden.* Springer VS, 2007. 252 s.
2. Яковлев М.В. Семантична валідність досліджень політичної концептосфери та ідеологічних дискурсів. *Гілея*. 2019. Вип. 149. С. 76-80.
3. Дем'янюк О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18 : Політичні науки. С. 31–36.
4. Політична лінгвістика: стан і статус. *Наукові записки Інституту полі-*

тичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2006. Вип. 30(2). С. 160-168. 5. Jorgensen M. W., Phillips L. Discourse Analysis as Theory and Method. SAGE, 2002. 229 p. 6. Пастуро М. Символическая история европейского средневековья. Москва: Александрия, 2014. 448 с. 7. Власть и образ: Очерки потестарной имагологии / Бойцов М., Успенский Ф. (ред.). Санкт-Петербург: Алетея, 2017. 384 с. 8. Freedon M. Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach. Oxford University Press, 1998. 599 p. 9. Шишигин К. Гибридизация языков: глагольно-префиксальная система идиша. Москва: Флинта Наука, 2016. 208 с. 10. Яковлев М. В. Прагматичні функції політологічних квазітермінів і політичних терміноідів. *Термінологічний вісник*: збірник наукових праць. НАН України, Ін-т укр. мови. 2019. № 5. С. 228-234. 11. Alfred Ch. Leninopad, Ukraine's Falling Lenin Statues, Celebrated As Soviet Symbols Toppled Nationwide. Huffington Post. 02/24/2014. URL: https://www.huffpost.com/entry/leninopad-falling-lenins-statues-ukraine_n_4847364.

References:

1. Blatter J., Janning F., Wagemann C. Qualitative Politikanalyse. Eine Einführung in Forschungsansätze und Methoden. Springer VS, 2007. 252 s.
2. Yakovlyev M.V. Semantychna validnist doslidzhen politychnoi kontseptosfery ta ideolohichnykh dyskursiv. *Hileia*. 2019. Vyp.149. S. 76-80.
3. Dem'ianchuk O. P. «Derzhavna polityka» ta «publichna polityka»: variant perekhidnoho periodu. *Naukovi zapysky NaUKMA*. 2000. T. 18: Politychni nauky. S. 31–36.
4. Nahorna L. Politychna linhvistyka: stan i status. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. 2006. Vyp. 30(2). S. 160-168.
5. Jorgensen M. W., Phillips L. Discourse Analysis as Theory and Method. SAGE, 2002. 229 p.
6. Pasturo M. Simvolicheskaya istoriya evropeyskogo srednevekovia. Moskva: Aleksandriya. 2014. 448 s.
7. Vlast i obraz: Ocherki potestarnoy imagologii. Boytsov M.. Uspenskiy F. (red.) Sankt-Peterburg: Aleteyya. 2017. 384 s.
8. Freedon M. Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach. Oxford University Press, 1998. 599 p.
9. Shishigin K. Gibridizatsiya yazykov : glagolno-prefiksalnaya sistema idisha. Moskva: Flinta Nauka. 2016. 208 s.
10. Yakovlyev M. V. Prahmatychni funksii politolohichnykh kvaziterminiv i politychnykh terminoidiv. *Terminolohichniy visnyk*: zbirnyk naukovykh prats. NAN Ukrainy, In-t ukr. movy. 2019. № 5. S. 228-234.
11. Alfred Ch. Leninopad, Ukraine's Falling Lenin Statues, Celebrated As Soviet Symbols Toppled Nationwide. Huffington Post. 02/24/2014. URL: https://www.huffpost.com/entry/leninopad-falling-lenins-statues-ukraine_n_4847364.

Yakovlyev Maksym. Components of the terminological toolkit for the studies of the concepts' sphere of political science

The main goal of this article is to figure out what components should be part of the terminological toolkit that can be applied in further research to study the concepts' sphere of political science, based on an interdisciplinary politico-

linguistic approach, justification for which is provided in this article. This approach, in turn, justifies the introduction of terms from linguistics because they will enable a deeper analysis of political science concepts of different levels. In this case, we can use linguistic terms that are applied to study the etymological level of different concepts (in order to trace their origins and development within different languages, as well as the practice of how political vocabulary is used in different social and cultural contexts, e.g. in post-soviet Ukraine), to analyze the complicated processes and the results of hybridization of languages and the study of mixed languages, which will enable a much better understanding of how words and concepts from different languages are borrowed. It should be noted that, unlike the case of the hybrid regimes, the hybrid languages are not negative phenomena because they possess a wide range of possibilities for a clearer representation of political ideas. A better understanding of day-to-day political discourse can be achieved by taking into account the use of quasi-terms and terminoids, which, in turn, will require the use of respective terminological tools from the realm of linguistics that deals with the study of different forms of terminology.

Key words: political science concepts, concepts' sphere of political science, interdisciplinary linguistic-political studies, political theory, political science research methodology, discourse analysis.